JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
YFI (valtio-oppi)
Ville Pekkala

VALP410

15.12.2008

PUOLUEIDEN KRIISI

Johdanto

Käsittelen väitettyä puolueiden kriisiä modernissa nyky-Suomessa. Käytän arvioni pohjaksi pääasiassa Kyösti Pekosen teosta Politiikka urbaanissa betonilähiössä (Gummerus 1998). Pyrin selvittämään, miksi mielikuva puolueiden kriisistä on syntynyt, ja mitkä seikat puhuvat sen olemassaolon puolesta.

Puoluevastaisuuden lähtökohdat

Puolueiden kriisi käsitetään ajallisesti noin 1970-luvun lopulta tähän päivään. Se ymmärretään usein puolueiden kannatuksen ja äänestysaktiivisuuden laskuna. Länsimaisen hyvinvointivaltion ongelmat ovat moninaistuneet 1990-luvun alun lamasta lähtien, mutta puolueiden kautta tapahtuva poliittinen vaikuttaminen ei ole kasvanut samassa suhteessa. Puolueiden kriisi voidaan käsittää niiden joutsenlauluna: onko puolueilla enää merkitystä, mihin tehtävään ne nykyaikana enää sopivat, kuolevatko ne pois?

Puolueiden kriisin voidaan sanoa kehäpäätelmänä olevan tulosta kykenemättömyydestä reagoida yhteiskunnassa vallitsevaan puoluevastaiseen ilmapiiriin. Puoluevastaisuuden lähtökohtien tarkasteluun taasen on kolme pääsuuntausta (Katz, Mair, Ignaz): puoluevastaisuus puolueiden oman muutoksen tuloksena, hyvinvointivaltion luominen ja liiallisen politisoitumisen vastareaktio.

Jälkiteollisessa yksilöityneessä kapitalismissa puolueetkin ovat muuttuneet taloudellisiksi yksiköiksi, jotka pyrkivät mainostamaan ja markkinoimaan itseään asiakkaille eli äänestäjille. Väistämättömänä seurauksena syntyvät kaikkia miellyttämään pyrkivät massapuolueet, joiden keskinäiset erot pienenevät. Perinteiset yhteiskunnalliset luokat ja rajat ovat hämärtyneet, eikä entisellä porvari-työläinen-jaottelulla saavuteta enää samanlaista suosiota. Tämä kuitenkin vahvistaa ajattelutapoja ”Kaikki puolueet ovat samanlaisia.”, ”Yksikään niistä ei aja minun etuani.” ja ”Mikään puolue ei sovi minulle.” Vastareaktiona massapuolueille onkin nousemassa populististen protestiliikkeiden aalto (puoluevastaiset puolueet), jotka yrittävät tiukemmalla lokeroitumisellaan houkutella juuri oman lokeronsa äänestäjiä aktiivisuuteen.

Hyvinvointivaltio on kiusallinen asia etenkin vasemmistopuolueille: vasemmistolaiset tavoitteet yhteiskunnassa on saavutettu, mutta samalla se merkitsee itse puolueiden merkityksen vähenemistä kansalaisten hyvinvoinnin etutaistelijoina. Enenevissä määrin puolueet toimivatkin vain olemassaolevan järjestelmän oikeutuksen mittareina ja välikappaleina, joilla säännöllisin väliajoin tarkastetaan niiden pönkittämän hyvinvointivaltion legitimiteetti. Hyvinvointivaltion natistessa

liitoksistaan, palveluiden heiketessä ja sosiaalisen turvaverkon varaan pudonneiden suhteellisen osuuden kasvaessa, järjestelmää oikeuttavien puolueiden ”hallitusvastuu” johtaa niiden kannatuksen laskuun, vaikka ne yrittäisivätkin ylläpitää tai jopa parantaa sitä.

Noin puoli vuosisataa sitten näkyvimmillään ollut poliittisuus saattoi johtaa aktivismin ylikuumentumiseen: seuraava sukupolvi halusi stabiilin, ”ilman hässäkkää sujuvan elämän”. Ideologiat, aatteet ja värin tunnustaminen koettiin ominaisiksi ajalle, jolloin muutosta tarvittiin ja haluttiin. Kun nykyjärjestelmän toimintaan luotetaan, halutaan politiikan olevan lähinnä työllistämisväline, jonka avulla kyvykkäimmät nimetään yhteiskunnan johtopaikoille. Politiikka muuttuu yhteiskunnallisten vastakkainasettelujen ylläpitäjästä tasaisen vaurauden ja yhteiskuntarauhan takaajaksi.

Puoluekritiikki ja sen mittaaminen

Thomas Poguntken mukaan puoluekritiikki voi kohdistua pelkästään tapaan, jolla poliittinen järjestelmä paraikaa toimii, se voi kohdistua olemassa oleviin puoluevaihtoehtoihin tai puolueiden rooliin poliittisessa järjestelmässä. Käytännössä kritiikkiä havainnoidaan ja mitataan seuraavien mittareiden pohjalta: puoluesamastumisen heikkeneminen, äänestysaktiivisuuden lasku, osallistumisen epävarmuus ja vaikeus löytää sopivia vaihtoehtoja, puoluevastaisten puolueiden kannatus sekä puoluejäsenyyksien määrän lasku. Kaikilla mittareilla mitattuna puoluevastaisuus on Suomessa ja muissa läntisissä demokratioissa ollut jatkuvasti nousussa.

Yksi näkyvä puoluekriittisyyden ilmenemismuoto on uuden radikaalin oikeiston (Herbert Kitschelt) nousu. Nousulla ei välttämättä tarkoiteta konkreettista menestystä vaaleissa, vaan muun muassa vaikutusvaltaa politiikan päiväohjelman saneluun ja kykyä saada aikaan valtapuolueiden vahva puolustuskannalle siirtyminen. Uusi radikaali oikeisto jakautuu neljään luokkaan: autoritaarisen ja kapitalistisen vetoomuksen yhdistäjät, populistiset valtiovastaiset, ”hyvinvointivaltiosovinismin” (tulee hyödyttää vain omaa kansaa, ulkoisilta tekijöiltä suojaaminen) kannattajat ja fasistiset yrittäjät. Ensimmäinen luokka on maailmalla menestynyt parhaiten – Suomessa tällaista yrittäjää ei ole ollut, vaan menestyksellisimmän oikeistoradikalismin paine on purkautunut juuri puolueiden kriisistä kärsivien ”normaalipuolueiden” kautta.

Puoluekritiikissä voi usein pohjimmiltaan olla kyse puolueiden legitimiteetistä demokraattisessa valtiojärjestelmässä, eli onko moninaisuudelle, pluralismille, sijaa yhteiskunnassa, jossa vähäosaisten ja syrjäytyneiden määrä kasvaa. Oikeistoradikaalit näkevät asian usein niin, että koska he edustavat ”todellista enemmistöä”, heidän kantansa on ainoa ja oikea. Puolueiden jatkuva kiistely poliittisista yksityiskohdista saatetaan tuntea resurssien tuhlaamiseksi, valtaapitävän eliitin olemassaolon keinotekoiseksi puolustamiseksi, kun pitäisi keskittyä konkreettisempiin, (entisen työväenluokan)

jokapäiväisiin ongelmiin. Puoluepolitiikka nähdään tosielämästä vieraantuneeksi ilmiöksi.

Yksilöityminen ja puoluekriittisyys ilmenevät puoluevaalien muuttumisesta henkilövaaleiksi - 1950-luvulla vain alle kuudesosa äänesti ennen kaikkea henkilöä eikä puoluetta, kun 2000-luvulla osuus on jo puolet kaikista äänestäjistä (HS 18.11.2008, Kuntavaalien äänestyspäätökset). Presidentinvaalien äänestysaktiivisuus ei ole laskenut Suomessa samassa mittakaavassa muiden vaalien kanssa, koska ne ovat lähtökohtaisesti puoluevastaiset henkilövaalit, mitä korostaa valituksi tulleen ehdokkaan luopuminen puoluejäsenyydestä. Presidentti Martti Ahtisaari oli pitkälti puoluepolitiikan ulkopuolella, minkä on katsottu ratkaisevasti vaikuttaneen hänen valintaansa vuonna 1994.

Kysymys siitä ovatko puolueet ylipäätään edes kriisissä on relevantti, sillä äänestysaktiivisuus ei ole laskenut vielä sellaisiin pohjalukuihin, mitä se oli 1910- ja 1920-luvulla. Perussuomalaisten ja Vihreän Liiton nousu lähes olemattomasta kannatuksesta valtakunnan vaikuttajiksi kertoo puoluekritiikin kanavoitumisesta puoluejärjestelmän sisälle, mikä pluralismin hengessä vain vahvistaa puolueita ja niiden asemaa.

Hyvinvointivaltion ongelma

Länsimainen hyvinvointivaltio oli 1800- ja 1900-luvun työväenliikkeiden pitkäaikainen tavoite. Työväenliike oli ja on edelleen voimakkain yksittäinen poliittinen entiteetti Euroopassa. Juuri hyvinvointivaltion nähdään olevan olennaisesti kytköksissä väestön passivoitumiseen ja puolueiden kriisiin.

Hyvinvointivaltion murros ja työ- ja elinkeinorakenteen muutos ovat johtaneet yleiseen kansalaisten rakenteettomuuteen. Perinteisen luokkayhteiskunnan häviäminen, työväenluokan ja keskiluokan sulautuminen, heikentää sosiaalista samastumista. Työ on usealle vielä viimeinen saareke, jolla haetaan kosketuspintaa jäljellä oleviin rakenteisiin, mutta massatyöttömyys saa nopeasti aikaan massarakenteettomuuden. Perinteinen tukiverkosto ja vertaiskontaktit auttoivat syrjäytymisen ehkäisyssä, mutta niiden poissaolo johtaa tyhjän päälle putoamiseen. Pikku hiljaa on siirrytty työntekoyhteiskunnasta työttömyyden yhteiskuntaan, passivoituneeseen ja yksilöityneeseen massayhteiskuntaan. Vapaaehtoinen työttömyys yhdistyneenä hyvinvointivaltion palveluiden tason kritisointiin kuvastaa apaattista ilmapiiriä, josta on vaikea päästä takaisin osaksi yhteiskuntaa.

Hyvinvointivaltion kritiikkiin sisältyy lähtökohtaisesti sisäinen ristiriita: toisaalta sitä pidetään tarpeettomana, yhteiskunnan varat syövänä järjestelmänä, joka tulisi lakkauttaa, mutta toisaalta sen tarjoamia palveluita halutaan paremmiksi, eikä olla tyytyväisiä sen oikeudenmukaisuuteen. Puolueiden kykenemättömyys ratkaista ongelmaa suuntaan tai toiseen on nostanut esiin vaihtoehtoisia ratkaisumalleja, esimerkiksi kansalaispalkan tai maahanmuuttajien ulkopuolelle sulkemisen muodossa.

Valtavirran politiikassa uusliberalismi, valtion menojen karsinta ja hyvinvointivaltion kutistaminen, on ottanut jalansijaa ja sitä on vastustettu voimakkaastikin. Hyvinvointivaltio nähdään siis sittenkin hyvänä ja tavoittelemisen arvoisena.

Kunnallinen infrastruktuuri ja hyvinvointivaltion keskeiset järjestelmät ovat Suomessa toimineet vielä kohtuullisen hyvin. Syy siihen, miksi Ranskassa mellakoidaan ja poltetaan autoja, mutta Suomessa ei, on pitkälti siinä, että Suomessa ei olla siirrytty vielä ”kaunan politiikan” asteelle. Hyvinvointivaltiolla ostetaan yhteiskuntarauha, jota ilman puolueiden kriisi saattaisi syventyä ja ääriliikkeiden kannatus kääntyä räjähdysmäiseen nousuun.

Poliittinen järjestelmä

Puolueiden merkityksen surkastumisessa on pitkälti kyse *issue*- ja *ismi*-politiikan välisestä taistelusta. Sosiaalinen murros, vahvan yhteenkuuluvuuden ja identiteetin mureneminen, on johtanut nopeaan yhden asian liikkeiden kannatusten nousuun puolueuskollisuuden kustannuksella. Valmiiksipureskellussa tietoyhteiskunnassa identifioidutaan vain pikaruoka-aatteisiin. Laajat periaatteet, tasa-arvo, hyvinvointi tai vapaat markkinat, eivät herätä tunteita siinä määrin, mitä Sipoon alueellinen koskemattomuus tai häkkikanaloiden kieltäminen.

Perinteisen vasemmisto-oikeisto- tai sosialismi-kapitalismi-akselin lisäksi nyky-yhteiskunnan puoluevastaisia ilmiöitä luokitellessa tulisikin ottaa huomioon myös ristikkäinen libertaari-autoritaari-akseli. Tällöin muodostuu nelikenttä, ns. poliittinen kompassi, materialismin ja postmaterialismin akseleista, jolle puolueet ja muut toimijat voidaan sijoittaa. Huomattavaa on, että puolueiden kriisissä juuri liberaalivasemmisto ja autoritaarinen oikeisto ovat nostaneet kannatustaan – vihreä liike muuttui puolueeksi ja oikeistoradikalismi etsii koko ajan useita eri väyliä paineen purkamiseen, ja puoluevastaisista lähtökohdistaan huolimatta ne tuntevat olevansa toistensa vastakohdat.

Suomen ja muita puolueiden kriisistä kärsivien valtioiden tilannetta voidaan pohtia niiden toteutumisen ja onnistumisen kannalta. Michel Wieviorkan mukaan lännen modernilla demokraattisella työläisvaltiolla on kolme keskeistä projektia:

1) Teollisen yhteiskunnan rakentaminen vahvan työväenliikkeen tuella.
2) Pyrkimys tasa-arvoiseen poliittiseen järjestelmään ja valtioon hyvinvointivaltion projektin avulla.
3) Avoimuutta ja solidaarisuutta korostava kansallinen identiteetti.

Jos nämä tehtävät ”suistuvat radaltaan”, esimerkiksi hyvinvointivaltio ei kykene tarpeeksi korkealaatuiseen huolenpitoon ja alkaa taistelu resursseista, tai ne suoraan epäonnistuvat, esimerkiksi teollisuus karkaa halvan työvoiman maihin ja työväestön järjestäytyminen heikkenee radikaalisti, heijastuu yhteiskunnan epäonnistumisen mieliala puoluevastaisuutena.

Poliittisen järjestelmän ensisijainen tehtävä olisikin turvata näiden kolmen projektin eteneminen ja toimivuus. Kun projekteissa on ongelmia, vaikuttaa se niin yhteisöllisyyteen ja identiteetin rakentumiseen kuin taloudelliseen kehitykseen ja materiaaliseen hyvinvointiin. Osa puolueiden vastustajista kokee, että wieviorkalaiset projektit ovat huonoja, eikä niihin tulisi enää keskittyä, osan mielestä valtaapitävät ovat vain epäonnistuneet niiden toteuttamisessa. Nykyiselle järjestelmälle on leimallista, että asioihin ollaan turhauduttu ja niitä protestoidaan, mutta konkreettinen muutoshalukkuus ja aloitteellisuus loistaa poissaolollaan.

Johtopäätös

Kautta linjan puolueiden kriisissä ja puoluevastaisuudessa vallitsee ristiriitojen mieliala: kaikessa on jotain vikaa, mutta harvalla nykyjärjestelmän ongelmaksi kokevalla on antaa parempaa vaihtoehtoa. Lähtisin itse liikkeelle siitä, että sosiaalinen yhteydettömyys ja taloudellisen epätasa-arvoisuuden kasvu kasvattavat välinpitämättömyyttä. Millään ei ole mitään väliä, koska mikään ei kuitenkaan toimi. Hyvinvointivaltio itsessään ei ole ongelma, vaan se, että sen rakentamisessa ja ylläpitämisessä on epäonnistuttu. Vallitsevan järjestelmän keulakuvat, puolueet, menettävät merkityksensä ihmisten silmissä, kun järjestelmä alkaa ontua.

Järjestelmään vaikuttaminen on useimmille sen ulkopuolelle jättäytyneille kynnyskysymys. Yksi ääni on pisara meressä; äänestämistä ei koeta tuottavaksi toiminnaksi. Puoluekoneistot koetaan kankeina ja byrokraattisina, valtio nähdään virkamiesjohtoisena pykäläviidakkona. Kunnalliseen päätöksentekoon ei uskota, koska suuret päätökset tehdään kuitenkin Helsingissä – eikä kansanedustajilla ole todellista valtaa, kun kaikki tärkeät päätökset tehdään kuitenkin Brysselissä. Olemassaolevat puolueiden oheisjärjestöt ja muut vaikuttamisen kanavat eivät tyydytä ihmisten itseilmaisun tarvetta.

Puolueiden kriisi onkin siis enemmän oire kuin syy yhteiskunnallisille ongelmille. Turhautumisen tunne ja vaikutusmahdollisuuksien puute, eli puolueiden kriisi, synnyttävät kuitenkin noidankehän, joka ruokkii yhteiskunnallisia ongelmia entisestään. Noidankehän katkaisussa juuri puolueilla on avainmerkitys: puolueet menettävät kannatustaan ulkoparlamentaarisille kansanliikkeille, radikalismin eri muodoille ja apatialle, niin kauan kuin ne vastaavat puolueita paremmin poliittisin ongelmiin.